

«ПРО» І «КОНТРА» МЕДІЙНОЇ МАСОВІЗАЦІЇ СВІДОМОСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ МАС ТА ЕЛІТ

*Суська О.О., канд.філол.н., доц.,
кафедри зв'язків з громадськістю
НаУКМА*

Функціональний підхід до розуміння сутності політичної комунікації базується на розгляді конкретної домінуючої функції. Переважати в цьому спектрі теоретичних підходів може як ідеологічний, так і матеріально-економічний фактор. Найбільший інтерес викликають теорії, засновані на функції політичного контролю, тобто ступеня втілення концентрації політичної влади. На думку Чарльза Райта [2], головною відмінністю та інтегративною властивістю сучасних комунікативних систем є їхній суспільний характер, заснований на природі масового сприймання. Водночас, зміни, що відбуваються у сфері мас-медіа та масової культури потребують розроблення нових теоретико-методологічних засад для пояснення процесу медіаконвергенції (вислів Г. Дженкінса), яким просякнуте все життя сучасної людини в рамках тих технологічних, економічних, соціокультурних змін, які характеризують медіакomунікативний простір сьогодні та стануть визначати її особливості в найближчому майбутньому. Синтез у медійному світі досяг синергетичного рівня, конвергенція медіаформатів і жанрів настільки велика, що текстуальна складність кросмедійної естетики, яка виникає на стику мов (вербальної, іконічної, аудіальної), вимагає нового розуміння практики сприймання реципієнтом. Останній стає ключовою фігурою, персоніфікуючи (уособлюючи) одночасно й усвідомлено виконуючи свою роль і роль комунікатора, тобто члени «інтерпретативної спільноти», яку раніше ми називали масовою аудиторією, перетворюються на персоніфікованих суб'єктів комунікативної взаємодії. Відбувається контамінація суб'єктності, де ключовим моментом для «кросінтерпретатора» стає створення власного інформаційного поля [17] – «інформаційного поля особистості», – яке одночасно втілює як соціокомунікативні, когнітивні, інтегративні й інші функції, так і виконує функції набуття

кросмедійного досвіду та інформаційного захисту (так званого інформаційного імунітету).

У політичній теорії, яка найбільш послідовно використовує інституційні засади марксизму, британські соціологи Г. Мердок і П. Голдінг [4] на перше місце висувають роль політичних факторів, що визначають функції засобів масової комунікації.

Теорія масового суспільства пояснює зростання ролі народних мас в історії, як своєрідну патологію суспільства; соціальні й особистісні відносини розглядає як взаємодію різних соціальних інститутів, у результаті якої засоби масової комунікації (ЗМК) опиняються настільки інтегрованими до них, що таким чином можуть впливати на політичні рішення, які приймаються органами влади. Саме ця теорія особливо підкреслює роль ЗМК у формуванні громадської думки. Першими кроками аналізу у функціональному підході є розгляд політичних особливостей комунікативних систем, на другому етапі аналізуються їхні функціональні прояви, залежно від типологічних характеристик і політичних умов; на третьому – аналізуються результати використання тих або інших форм, структур, різноманіття інформаційних процесів.

Виникнення фашизму в 20–30-х роках ХХ ст. суттєво змінило зміст теорій масового суспільства. У них посилюються елементи захисту демократичних прав і свобод людини від необмеженого володарювання владної еліти (К. Манхейм, Э. Ледерер, Х. Арендт [1]). Після Другої світової війни Ч. Міллз, Е. Фромм, Д. Рісмен критикують економічне, політичне й соціальне відчуження, конформізм людини «масового суспільства», до них приєднується Г. Маркузе з його теорією «одновимірної людини» [13], яка є наслідком й, одночасно, продуктом поширення стандартизованої маскультури.

До теорій, заснованих на домінуванні матеріально-економічних факторів, власне, крім вищезгаданої теорії масового суспільства можна віднести й усі варіанти теоретичних підходів, теоретико-методологічними засадами яких є класичне розуміння ролі ЗМК. У рамках цих підходів «масовою» визнають таку соціальну структуру, де особистість людини нівелюється, набуває «одномірності» й стає деперсоніфікованим об'єктом впливу чи підпорядкування. У соціально-економічній галузі масове суспільство асоціюється з індустріалізацією та урбанізацією [3]; стандарти ви-

робництва матеріального продукту починають пронизувати сферу виробництва духовного. Відповідно, масове виробництво передбачає й масове споживання, особливістю якого у сфері масової комунікації стає його доступність і широкомасштабне поширення через різноманітні засоби й канали ЗМК. Набуває поширення конструкт «масовізація свідомості», що обслуговує дослідження соціополітичної сфери й понині [5].

Давид Рисмен розглядає такі типи характеру, що відповідають аналогічним типам суспільного устрою: «традиційно-орієнтований», конформний та «з середини орієнтований», що формуються в індустріальному суспільстві, для якого була характерною нерозвиненість масових комунікацій, де послаблювались традиції й внутрішньогрупова комунікація і контроль з боку первинних груп. В той час, як Е. Фромм [18] розробив учення про соціальний характер як форму зв'язків між психікою індивіда та соціальною структурою суспільства, Ч. Міллз [15], критикував «штучну» мову Т. Парсонса, яку вважав ширмою, що приховує «злидні» реального змісту [16].

У сучасній соціополітичній ситуації, коли не відбувається інтерференція еліт і мас, а скоріше дистанціювання та протидія одне одному, необхідно згадати також «нову соціологію наук» Б. Латура й М. Каллона [4; 9; 22], що все частіше називають радикальним конструктивізмом (яка втілює трохи «осучаснене» бажання перегляду класичної соціології, утвореної М. Вебером, К. Марксом, П. Бурдьє, Н. Еліасем, Р. Ароном, Е. Гідденсом, І. Гофманом та іншими). Утім, виникає спокуса «за фасадом логічно-аксіоматичного дискурсу «прибирати» все, з чого склалися великі моменти класичної соціології й навіть запитання нашої епохи...» [14, с.44-45] Для функціонування за новими схемами сучасному економічно і соціально структурованому й одночасно глобалізованому й просякнутому «мережами» суспільству необхідні саме конструктивістські підходи, але вони обслуговують переважно лише економіку, юриспруденцію й політику, оминаючи поле діяльності галузей соціології, що торкаються так званого «гуманітарного знання».

Якщо розглядати філософію постмодерну, як «ідеологію попередження», то певна апокаліптичність наукових пошуків справді може спокушати до заперечення гносеологічних засад наукової

рефлексії [19]. Щоб цього не сталося, позбудемося присутності «домінуючої течії» й розглянемо предмет як зону безкінечних можливостей застосування пізнавальних технологій і наукового рефлексування.

Аналізуючи трансформаційні процеси у сфері мас-медіа, відзначимо, що більшість підходів до наукової критики або теоретизування базуються на відкритому виборі «вільного ринку», так дослідження міст включає концепти віртуального простору, але аналізуючи їх функціонування з точки зору контакту між простором потоків і простором місць (послідовно використовуючи апарат «нової соціології наук» Б.Латура і М.Каллона), відчутною стає спокуса мислити суспільство-світ за допомогою опорних категорій економічного характеру, адже відповідно до такої концепції «залишаються тільки зв'язки, переговори та взаємодія, які завжди здійснюються в особливих ситуаціях» [20, р. 130]. Аналогічну критику подає А. Матляр, підкреслюючи, що ми спостерігаємо некритичне використання термінів, що висуваються чи повторно виносяться на світ під гаслом «вільної торгівлі», а

насправді ж, ми спостерігаємо, як уже підкреслювалося вище, «справжню дерегламентацію концептуальних універсумів, які слугують нам для позначення світу» [21, р. 351], що безперечно приносить із собою специфічну манеру «ставити на одну дошку соціальних акторів і предмети..., людей і не-людей» [Ibid].

Такий стан критичності не міг не породжувати і нове ставлення до ролі ЗМІ в суспільстві. Основою для розроблення теорії гегемонії масової комунікації стало положення критичної теорії про ЗМК як потужний механізм, здатний організувати зміни в суспільстві [4; 6; 8; 9; 10]. Проте це потребує, насамперед, розроблення й упровадження корпоративної інформаційної етики, аби не допустити монополізм в інформаційному бізнесі. Представниками цієї теорії є французький соціолог-політолог Н. Пулантзас грецького походження і французький філософ Л. Альтюсер [14]. Розглядаються різні форми відображення значущої для суспільства інформації, а також механізми, що забезпечують формування свідомості мас і зміцнення значущих теоретичних постулатів. Автори доктрини вільного потоку інформації вважали [6], що, перш ніж почати вивчення впливу інформації на різні соціальні групи, необ-

хідно провести аналіз становища, яке та чи інша група займає в культурній сфері суспільства, й виступили із закликом ставитися до інформації як до соціального блага та продукту культури, а не як до предмета матеріального споживання й торгівлі. В середині та останній чверті минулого століття канадський соціолог і публіцист Герберт Маршалл Мак-Люен [12] і французький соціолог Абрахам Моль утверджували культурологічний підхід до наслідків впливів ЗМК, які формують характер суспільства, а «масова культура» залучає до нових цінностей модерної доби. У сучасному «глобальному селі» за допомогою електронної комунікації організовується вільне спілкування людей. Історичну сукупність систем культури М. Мак-Люен ділив на усну, письмову й аудіовізуальну; він стверджував, що під час читання книги люди думають лінійно послідовно, а читаючи електронну інформацію – «мозаїчно». Ця звичка вкорінюється не тільки під час читання книг, коли вони проглядаються «по діагоналі», а й у процесі сприйнятті реклами, зокрема політичної. Дещо ідеалістичні із сучасної точки зору теорії М. Мак-Люена й А. Моля все ж справедливо розглядали масові комунікації та створювану ними культуру, як новий етап соціального спілкування.

Сьогодні утворення «паралельних світів» у сфері інформатизації спричинило необхідність переосмислення більшості наукових теорій, які пояснювали зміни, що відбувались у політико-дискурсивному, соціокомунікаційному середовищі суспільства доби глобальних трансформацій. Спроби поєднати підходи семіотико-лінгвістичні, культурологічні, соціопсихологічні, політологічні із комунікативними з притаманними будь-якій міждисциплінарності інтегрованістю та інваріантністю, призвели до певного порушення класичних методологічних засад наукового пізнання, з ухилом у дескриптивний і переважно «доаналітичний» характер наукової рефлексії. Сьогодні захоплення проблемою «мас» та «еліт» демонструє передусім повну безпорадність «еліт» на тлі глибокого обурення (а іноді й «збурення» мас). Соціологічні дослідження довіри до еліт демонструють цей факт у повному обсязі, останнім часом різко падає й довіра до ЗМІ. Процедури наукового дослідження сучасних соціальних змін включають зіставлення даних, що подає динаміку цих змін, у т.ч. й падіння рівня довіри до соціальних інститутів. Отже, проблема полягає не в засобах «масовізації» свідомості, чи

їх «типології», а в можливостях урівноваження контраверсійності реального й «медійного» образів світу, які є самі по собі досить політично неоднорідними і неуврівноваженими й потребують дослідницької уваги та подальшого ретельного вивчення.

Список літератури:

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму / Арендт Х. ; пер. з англ. – К. : Дух і літера, 2002. – 539 с.
2. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки / Реймон Арон ; пер. з франц. Г. Філіпчука. – К. : Юніверс, 2004. – 688 с.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Белл Д. ; пер. с англ. – М. : Academia, 1999. – 783 с.
4. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Збігнев Бжезінський ; пер. з англ. А. Іщенко. – К. : Києво-Могилянська академія, 2006. – 203 с.
5. Больц Н. Азбука медиа / Норберт Больц ; пер. с нем. Л. Ионина, А. Черных. – М. : Еврома, 2011. – 136 с.
6. Бурдьє П. Рынок символической продукции / П. Бурдьє // Вопросы социологии. – 1993. – № 1–2. – С. 49–62.
7. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Габермас Ю. – Львів, 2000. – 318 с.
8. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Энтони Гидденс ; пер. с англ. – М. : Весь мир, 2004. – 120 с.
9. Глобальні модерності / за ред. М. Фазерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона, пер. з англ. Т. Цимбала. – К. : Ніука-Центр, 2008. – 400 с.
10. Кастельс М. Могущество самобытности / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М. : Academia, 1999. – С. 292–309.
11. МакКвейл Д. Моделі масової комунікації у зв'язку з соціальною системою. Вплив комунікації на індивідів (моделі) / Д. МакКвейл, С. Віндал ; пер. з англ. С.В. Ярмоленко. – К., 2002.
12. Маршалл М.-Л. Галлактика Гуттенберга: Сотворение человека печатной культуры / Маршалл Мак-Дозн ; пер. с англ. – К. : Ника-Центр, 2004. – 432 с.
13. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества / Г. Маркузе ; [пер. с англ., послесл., примеч. А.А. Юдина]. – М. : АСТ, 2003. – 526 с.
14. Мартен Д. Соціологія глобалізації / Домінік Мартен, Жан-Люк Мец-

- жер, Філіп П'єр ; пер. з франц. Є. Марічева. – К. : КМ Академія, 2005. – 302 с.
15. Миллс Ч.Р. Социологическое воображение / Ч.Р. Миллс; пер. с англ. О.А. Оберемко ; под общ. ред. и с предисл. Г.С. Батыгина. – М. : Стратегия, 1998. – 264 с.
16. Парсонс Т. Система современных обществ / Парсонс Т. ; пер. с англ. Л.А. Седова, А.Д. Ковалева ; под ред. М.С. Ковалевой. – М.: Аспект-Пресс, 1997. – 270 с.
17. Суська О.О. Інформаційне поле особистості. Формування інформаційного вибору аудиторії в умовах сучасного соціокультурного середовища : [моногр.] / О.О. Суська. – К. : ДАКККіМ, 2003. – 188 с.
18. Фромм Э. Бегство от свободы / Эрих Фромм ; пер. с англ. ; общ. ред. П.С. Гуревича. – М. : Прогресс, 1995. – 256 с.
19. Шюц А. О множественности реальностей [Электронный ресурс] / А. Шюц // Социологическое обозрение. – 2003. – Т. 3, № 2. – С. 3–34. – Режим доступа : <http://sociologica.Hse.ru/2003-3-2/28146546.html>.
20. DeMunck J. «Pour une critique de la raison procedural» / DeMunck J. // in D. Mercure (dir.). Une societe monde? Les dynamiques sociales de la mondialisation / D. Mercure (dir.). – De Boeck Universite et Presses universitaires de Laval, 2001.
21. Mattelart A. Histoire de l'utopie planetaire / Mattelart A. – La Decouverte, 1999.
22. Ritzer G. Contemporary Sociological Theory / Ritzer G. – N.Y., 1992. – P. 608.